

ЗНАЧАЈАН ДОПРИНОС КЊИЖЕВНОЈ СТИЛИСТИЦИ

(Милош Ковачевић, Стил и језик српских писаца, Београд: Завод за уџбенике, 2015, 303 стр.)

Књигу „Стил и језик српских писаца“, аутора проф. др Милоша Ковачевића чини десет врло специфичних огледа, пет о песничким, а пет о прозним делима српских писаца, и то: П. П. Његоша, Бранка Миљковића, Алека Вукадиновића, Гаврила Принципа, Ђорђа Сладоја; Радована Белог Марковића, Вељка Петровића, Горана Петровића, Ранка Павловића и Ј. Ј. Змаја. У њима аутор примењује свој аутентични стилематично-стилогени модел показујући и доказујући да се на основно питање поетике „Шта чини једну вербалну поруку уметничким делом?“ не може одговорити без подробне лингво-стилистичке анализе књижевног дискурса. У овим, само на први поглед разнородним есејима М. Ковачевић имплицитно и експлицитно поручује како анализа поетске и прозне језичке структуре треба да изгледа: она мора почивати на испитивању стилематичности и стилогености језичких јединица и њиховом међуодносу. Али, иако аутор убедљиво показује да стилстичка анализа треба да буде окосница проучавања поезије и прозе, он никако не занемарује важност других „нестилистичких“ приступа књижевном тексту; тако и он сам често залази у теме које се директно не тичу језичке структуре: питање односа поетске и историјске истине, критеријуми текстуалне бисемичности, критеријуми научног и поетског виђења метафоре, диференцијација језика поезије и поетског језика итд.

М. Ковачевић се у овој књизи бави различитим књижевним формама (песма, роман, приповетка, досетка) и показује да се на њих може применити исти принцип стилстичке анализе: принцип разоткривања, описивања и тумачења онеубичајености уметничког језика на свим нивоима његове структуре. А јасно је да се таквом врстом анализе може успешно бавити само неко ко поред изузетне језичке осетљивости и наклоности према уметности поседује и огромна знања из свих домена лингвистике и изузетан дар да их примени на анализу језичких датости. Оно што такође представља посебност ове књиге је да у њој аутор истражује како оне уметничке творевине о којима је у науци о књижевности написано много страница (каква је

Његошева песма *Мисао* или приповетке Вељка Петровића), осветљавајући их из новог угла и долазећи до нових открића о њиховој естетској вредности и поетском набоју, тако и дела о којима се до сада мало говорило, било зато што су настала недавно (песма Алека Вукадиновића *Јутрима благим Божјим вечерима*, роман Горана Петровић, *Испод таванице која се љупна*), било зато што нису привукла довољно научне пажње (песма *Умирање* Гаврила Принципа) чиме свакако и читаоцима и критичарима олакшава њихову рецепцију и даља тумачења.

У својој анализи Његошове пјесме *Мисао* М. Ковачевић показује колика је поетска вредност фигуре паралелизама и то како у овој песми, где се остварује као понављање онеубичајених синтакстичких структура попут *анастрофе* и *пролепсе*, односно као понављање истих почетака или крајева два или више стихова (*анафоре* и *еপিфоре*), тако и у поезији уопште. Закључак на који нас аутор вешто наводи да се сложеност Владикиних мисли огледа и у сложености архитектуре његових стихова: тако он у стиху *ти ме увјераваши, увјераваши јако* успева да оствари интерференцију *епизеуксе* и *епаналепсе* а лексема *јако* у тој чудесној игри речи добија копулативно-експланативну функцију.

У следећем есеју М. Ковачевић указује на један привидан парадокс: поетичност и једне врло слободне песничке форме може се (и мора) објаснити принципом еквивалентности. Тако Миљковићева астрофична песма *Критика метафоре* у којој су и сами стихови неизометрични и не римују се, обилује бројним лексичко-синтаксичко-семантичким паралелизмима, којима се успостављају комплексне везе између њених делова и захваљујући којима она, као целина, добија посебно значење. При том пре свега треба обратити пажњу на однос две централне лексеме у Миљковићевом ремек-делу: *реч* и *песма*, вишеструки однос кроз који се може препознати његов приступ феномену метафоре: она се не може елиминисати а да се не изгуби на когнитивном садржају. Додајмо да овај оглед М. Ковачевића умногоме превазилази своје почетне амбиције и представља изузетан допринос на пољу проучавања метафоре у језику и мишљењу.

Веома оригиналан допринос стилистици представља и анализа Вукадиновићеве песме *Јутрима благим Божјим вечерима* коју М. Ковачевић третира као *текстостилем*, или стилистички маркиран затворен дискурс у чију структуру и садржај се може проникнути само минуциозним разотркивањем мреже кохезионих и кохеренцијских елемената. Ковачевић показује да се паралелизми у песми морају посматрати и на нивоу стиха (указује на њихову хијастичку и анастрофичку структуру) и на нивоу строфе. За лингвисте које се баве темпоралистиком од посебног је значаја запажање о функцији аориста у овој песми, као маркера доживљене радње а која на плану са-

држаја омогућава интерпретацију једне катафорски употребљене заменичке конструкције, али на ширем интерпретативном плану доприноси појачавању утиска песникове унутрашње борбе са силама зла.

Лингво-стилистичка анализа песме *Умирање* Гаврила Принципа, која је до сада више третирана као историјски документ него као аутентична уметничка творевина, издваја оне њене карактеристике које указују на њену несумњиву поетску вредност: наиме, изострофичност песме као и типови риме и њихова дистрибуција имају врло значајну композициону улогу. Чињеница коју открива М. Ковачевић – да су типови риме ухармонизовани са тематском структуром песме отвара нам нове могућности њеног тумачења као и боље схватање односа њеног побуњеног аутора према сопственој судбини као и према друштвено-историјском контексту у којем је живео.

У свом огледу о песми *Принцип* Ђорђа Сладоја, М. Ковачевић се лингво-стилистичком анализом користи да би одговорио на једно од суштнских књижевних али и епистемиолошких питања: „Може ли поезија поживати само на чињеничним истинама?“ Он показује да је у овом лирском остварењу потврђују различити модели одређивања истине у књижевности а пре свега фигуративни модел, будући да се он заснива на ограничаваности форме и сложености структурној архитектури уметничке форме. Истакли бисмо запажање да је доминантни кохезивни структурно-семантички принцип ове Сладојеве песме принцип *контрастног паралелизма* или *контрасне еквивалентности*, која је у служби верног преношења Принциповог односа према Аустроуграској али и симбол његове личне одбране и оправданости његовог чина. Ковачевић такође показује да се ефекат аутентичности постиже и типом говора за који се определио песник; иако написана у првом лицу песма има нараторолошку вредност слободног индиректног дискурса, који служи да се без посредовања пренесу јунакове мисли.

Нимало не чуди што је први есеј о прози у овој књизи посвећен збирци приповедака *Живчана јаница*, потеклих из пера великог језичког мага савремене српске књижевности, Радована Белог Марковића. О лексичким специфичностима карактеристичним за језик овог писца доста је написано у домаћој критици, али се готово нико није усудио да проникне у синтаксичке специфичности његовог стила. Њима се уистину и може бавити само неко ко је у свом научном раду проучио и расветлио готово све синтаксичке структуре и феномене нашег језика, те је у стању да уочи и објасни различите механизме остварења стилематичности реченице. А у наведеном роману Белог Марковића то су реченични неологизми – *белизми* (у које пре свега спада атипична употреба деиктичког прилога *тамо*, чија детаљна анализа представља изузетно значајну микро-целину у самом огледу), специфичност конститутивних лексема и маркиран ред речи.

Тему језичког изражавања доживљености М. Ковачевић не проучава само у поетским већ и у прозним текстовима. Тако он анализирајући осам приповедака најплоднијег српског приповедача Вељка Петровића покажује како се овај ефекат креира на морфосинтаксичком, односно стилистичко-синтаксичком нивоу. Први тип доживљајних, граматикализованих јединица чине лични глаголски облици којима је доживљеност иманентна семантичка компонента, док други тип доживљајних јединица чине конструкције доживљеног туђег говора, било *управног* било *слободног неуправног*. Напоменимо да нека запажања о вредностима употребљених прошлих времена у Петровићевој прози (аорист, имперфект и плусквамперфект) доводе у питање досадашње приступе семантици и прагматици ових форми и показују да се дефиниције језичких облика и правила морају непрекидно проверавати на што ширим и разнороднијим корпусима.

Оглед о три приповетке Ранка Павловића: *Библиотекар и Књига*, *Камин*, и *Човјек с теретом* осветљава прозу овог аутора из лингвистичког угла и то управо применом модела који би се слободно могао назвати *Ковачевићевом школом лингво-стилистичке анализе*. У њему се разоткривају и описују морфо-синтаксичке и дискурзивне доминанте карактеристичне за наведене приче и то пре свега: а) реитерација као кохезионо композиционо начело, б) кумулација као основ контрастног композиционог начела и в) испреплетеност типова туђег говора као структурно начело приче.

Рецимо још и да осврт на експресивне типове и функције туђег говора (посебно слободни неуправни и слободни управни) којим се Милош Ковачевић бави не само у овом огледу већ и у бројним другим радовима још један је у низу доказа да је наш (у новије време) најплоднији српски лингвиста створио један потпуно нови модел проучавања овог феномена о коме ће се свакако говорити у светској научној јавности.

Познато је да роман савременог српског књижевника „Испод таванице која се љуспа“ представља успешну иронијско-сатирично-гротескну слику социјалистичке стварности, односно гротескни опис периода владавине Ј.Б. Тита и инсинуацију на суноврат који ће наступити након његове смрти. У свом огледу М. Ковачевић лингво-стилистичком анализом успева да уђе у дубље значењске слојеве овог романа, указујући да је његова централна тема преиспитивање и релативизирање појма демократије. А то се управо постиже једном језичком игром која се непрекидно понавља а заснива се на двосмислености великог броја исказа или микродискурса у којима реч *демократија* има основно и антономазијско значење (као општа појмовна именица, односно као лично име папагаја, једног од јунака приповести). На овај начин долазимо и до најзначајнег уметничког ефекта овог романа, а то је стварање бројних алегорија које су у вези са покушајем да „Д(д)емократија проговори“.

Својим последњим огледом у овој збирци Милош Ковачевић показује да је његов модел лингво-стилистичке анализе примењив и на маргиналне форме какве су дечије наивности и анегдоте које је за живота забележио Јован Јовановић Змај. Аутор показује да духовитост «дечијих досетки» првенствено проистиче из сукоба основног принципа дечијег мишљења и језика, тзв „апсолутне аналогије“ и начина на који, одређен искуством одрастања у учења, резонује одрастао човек, односно сукобом конкретног и појмовног мишљења. У овом раду сазнајемо да прагматичка инкомпатибилност дечијег и језика одраслих има за последицу то да се духовитост дечијих досетки у потпуности разилази са «комичним» у језику било ког писца, у било коме тексту чији је аутор одрасла особа (јер је хумор одраслих увек интенционалан). Из овога произилази да се дечији хумор мора анализирати на посебан начин и пре свега интерпретацијом дечијих неологизама (*формалних и семантичких*), као и анализом *антанаклаза (чистих и имплицитних)* и најзад хомонимије/хомотоније. Најзад, рецимо да овај есеј представља и значајан допринос прагматици јер се у њему уводи појам *индуктивне дечије логичке импликације* у којем долази до изједначавања хабитуалних веза између појава са каузалности.

Из свега што сам до сада навела проистиче да је књига „Стил и језик српских писаца“, проф. др Милоша Ковачевића значајно остварење не само у домену стилистике већ и у домену чисто лингвистичких дисциплина, као што су синтакса и семантика. Очигледна је њена вредност како у научном тако и у дидактичком смислу (ова монографија биће свакако незаобилазна литература на различитим предметима на дипломским и докторским студијама). Препоручујем је не само онима који се баве језиком већ и теоретичарима књижевности, уз наду да ће разумети да се лепота и значење уметничког текста не могу разумети без анализе материје од које је створен.